

TÔ KIỀU NGÂN

**TỰ HỌC
THỜI SÁO
TRONG
30 NGÀY**

**HƯỚNG DẪN CHO CÁC BẠN
CHƯA BIẾT NHẠC CŨNG THỜI ĐƯỢC**

NHÀ XUẤT BẢN ÂM NHẠC

Hà Nội - 2002

TỰ HỌC THỎI SÁO TRONG 30 NGÀY

TÔ KIỀU NGÂN

Chịu trách nhiệm xuất bản:

Nhạc sĩ TẠ TUẤN

Biên tập nội dung:

TÔ KIỀU NGÂN

Biên tập kỹ thuật:

TÔ KIỀU NGÂN

Trình bày:

THY CÁT

Thiết kế bìa:

MINH LONG

Mã số: $\frac{78 - 781}{AN - 2002}$ 194-2002

In 1.000 cuốn, khổ 19 x 27 cm tại Công ty In 27-7.
Giấy phép xuất bản số 106/XBÂN-TN. Căn cứ giấy chấp nhận đăng ký kế hoạch
Xuất bản số 194/XB-QLXB ngày 27-02-2002 của Cục xuất bản.
In xong và nộp lưu chiểu tháng 12 năm 2002.

— Liệu trong một tháng, có thể tự học mà thổi sáo được không?

♫ Câu trả lời là “Được”, với điều kiện:

- Bạn biết chút ít nhạc lý;
- Bạn có năng khiếu và ham mê thổi sáo;
- Bạn thực hành đúng những điều hướng dẫn trong cuốn sách này.

— Thế còn những người chưa biết nhạc thì sao?

• Họ cũng có thể học được với phương pháp riêng, hướng dẫn kỹ trong phần hai của tập sách này.

Thử ngẫm mà xem, ngày xưa các nghệ nhân thổi sáo của ta có biết Đô, Rê, Mi, Pha... là gì đâu; họ chỉ học theo Họ, Xự, Xàng, Xê, Cống mà tiếng sáo của họ cũng réo rắt, du dương. Ngay những chú bé chăn trâu, chúng có học bao giờ đâu, chỉ làm quen với sáo rồi vận dụng những điệu dân ca mà chúng nghe được, thuộc lòng và phổ vào ống sáo. Tiếng sáo của chúng ai bảo không vi vút, êm tai?

— Thực ra thổi sáo có khó lắm không?

• Chẳng có gì khó. Lại rất đơn giản là khác. Nếu có người đưa cho bạn một ống sáo, chỉ cho bạn biết chỗ nào là nốt Đô, chỗ nào là nốt Sol thì ngay lập tức, bạn có thể thổi được câu đầu của bài *Lý Tình Tang*, một điệu dân ca quen thuộc của xứ Huế mộng mơ.

Một thương tóc xòa ngang vai...
Đô Đô Đô Sol Đô Đô...

Nếu lại chỉ cho bạn thêm vài nốt khác như Rê - Fa - La - Rê thì bạn có thể thổi ngay được câu đầu của bài *Đêm Đông*, là một bài nổi tiếng của nhạc sĩ Nguyễn Văn Thương, thời tiền chiến:

Chiều chưa đi màn đêm buông xuống
Rê fa la rê fa la rê

Khác với các nhạc cụ khác có nhiều lỗ hoặc nhiều phím, sáo chỉ có 6 lỗ. Chúng ta mở ra hay bịt tai lại, lui tới cũng trong phạm vi 6 lỗ đó mà thôi, do đó rất đơn giản. Chỉ cốt ở chỗ ta chịu khó cần cù, luyện tập thì đạt đến trình độ thổi sáo của Trương Chi là điều có thể.

— Sáo là gì và sáo ta đang học đây gọi là sáo gì?

- Sáo ta đang học là sáo ngang. Gọi là sáo ngang để phân biệt với ống tiêu thổi dọc.

Sáo là một nhạc cụ thuộc bộ Hơi. Người ta chia các nhạc cụ ra làm 4 bộ:

1. Bộ Hơi gồm Khèn, Sáo, Quyển, Địch, Kèn lá, Kèn bầu, Kèn Saxo, Clarinette, Trombone, Cors, Trompette...

2. Bộ dây: gồm những thứ đàn gảy bằng dây tơ hay dây kim khí như: Tranh, Tỳ, Nguyệt, Bầu, Guitare, Mandoline, Banjo v.v...

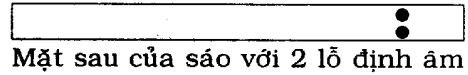
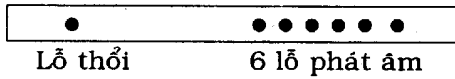
3. Bộ vĩ: gồm những thứ đàn phải dùng cung mà kéo mới phát ra tiếng như: đàn Nhị, đàn Hồ, đàn violon, đàn cello v.v...

4. Bộ gõ gồm những nhạc cụ dùng tay hay dùng dùi để gõ lên như: Trống, Mõ, Chuông, Thanh la, Não bạt, Sanh, Phách tiền, Cồng chiêng, Khánh đá, đàn Đá...

Sáo ngang gồm một lỗ thổi và 6 lỗ phát âm khoét thành một hàng thẳng. Ngoài ra, cuối ống, ở bên dưới, có 2 lỗ gọi là lỗ định âm. Nhờ 2 lỗ này sáo Đô mới phát ra âm thanh chuẩn. Có thể xỏ giấy vào hai lỗ này để treo sáo lên vách nhưng cũng cần để ý: nếu hai lỗ đó bị bịt kín, âm sáo phát ra sẽ không chuẩn. Vậy, tốt hơn hết là cứ để hai lỗ định âm được thoải mái, đừng xuyên qua một sợi giấy nào.

Người ta gọi ống sáo là một "ống hơi" (colonne d'air), hễ thổi đầu này và bịt, mở ở đầu kia thì phát ra âm thanh theo nguyên tắc: mở về phía tay trái thì tiếng kêu cao hơn, bịt đầu về phía tay mặt thì tiếng thấp xuống. Vì là một ống hơi tròn và thẳng nên các loại ống bằng kim khí: đồng, sắt, nhôm, bạc hoặc các loại ống bằng nhựa, bằng gỗ, đá tiện ra đều có thể dùng làm sáo được. Tuy nhiên, vật liệu phổ biến dùng làm sáo tiện lợi nhất là trúc hay nứa, vừa dễ kiếm, vừa đẹp mà lại mang tính cách thiên nhiên.

Người ta kể chuyện: cách đây hằng nghìn năm, một sơn nhân ở trong rừng trúc chợt thấy một con ong đục thủng một lỗ trên giống trúc. Gió thổi qua lỗ đó phát ra những âm thanh vi vu nghe rất êm tai. Sơn nhân bèn nảy ra cái ý chế tạo cây sáo. Do thế mà tiêu sáo hiện diện trên cõi đời này để làm say đắm lòng người.

— *Xin cho biết khả năng của sáo ngang?*

• Sáo ngang có nhiều khả năng: độc tấu, song tấu, hòa tấu, đệm ngâm thơ, đệm cho hát chèo, cải lương, ca Huế... vừa có thể hòa tấu với các dàn nhạc mới.

Tầm âm của sáo Đô nằm trong 2 quãng 8.

Nghĩa là ta có thể thổi từ nốt Đô 1 lên Đô 2, lên Đô 3 và thêm vài âm cao nữa. Người mới học chỉ nên tập thổi lên nốt Đô 3 là được:

— *Còn màu âm của sáo?*

• Tùy theo loại sáo mà có âm sắc (màu âm) khác nhau. Sáo Sol, sáo La tiếng mềm như lụa, êm như nhung; sáo Đô hay sáo Sol cao tiếng reo vui, lanh lảnh, réo rắt; các loại sáo tiếng cao này rất dễ để chúng ta giả làm tiếng chim kêu, gà gáy...

Sáo ngang có thể chạy gam nhanh, diễn tấu được những đoạn nhanh, riu rít; cũng có thể diễn tả những câu nhạc buồn lả lướt, chậm rãi. Tóm lại, sáo ngang có khả năng diễn tả đủ thứ tình cảm: vui tươi, phấn khởi, yêu đời, buồn thương, tiếc nuối, bi ai, tang tóc...

Thổi làm sao cho kêu?

— Xin cho biết tư thế khi diễn tấu sáo, cách cầm ống sáo và thổi làm sao cho kêu?

• Khi thổi sáo hoặc đứng hoặc ngồi, mình phải thẳng. Hai tay nâng sáo như hình dưới:

+ 3 ngón của bàn tay trái
đánh số 1 - 2 - 3
+ 3 ngón của bàn tay phải
đánh số 4 - 5 - 6

6 ngón bịt kín 6 lỗ
để thổi nốt **Đô**

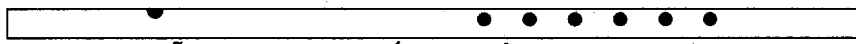
6 ngón mở ra để thổi nốt **Si**
nhưng chiếc sáo vẫn nằm vững
nhờ có các ngón cái,
ngón út kèm giữ

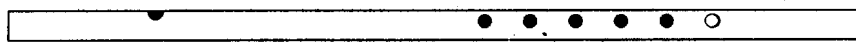
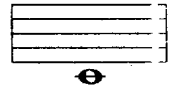
Có nhiều người vừa cầm ống sáo đã thổi được ngay. Có nhiều người khác thổi mãi mà cứ nghe tiếng “phù phù” chứ không ra tiếng sáo. Sở dĩ thế là vì họ không để ý đến hai bộ phận: đó là môi và 6 ngón tay. Môi để thổi hơi vào lỗ sáo và 6 ngón tay dùng để bịt mở các lỗ phát âm.

Bạn sẽ sử dụng 3 ngón của bàn tay trái và 3 ngón của bàn tay phải để bịt mở 6 lỗ phát âm (xem hình).

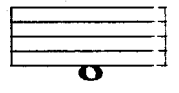
Mỗi ngón tay đều có đánh số từ 1-2-3-4-5-6. Bạn bịt kín 6 lỗ, thổi hơi nhẹ sẽ ra nốt Đô.

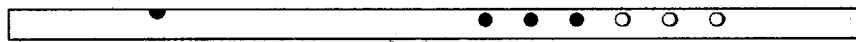
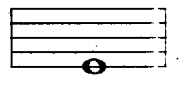
Lỗ đen là bịt kín, trắng là mở ra.
Với tư thế này, 6 ngón tay đều bịt kín sáu lỗ,
thổi nhẹ ra nốt **Đô**

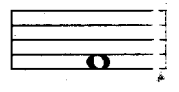
Mở ngón thứ sáu, thổi nhẹ sẽ ra nốt **Rê**

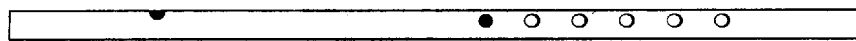
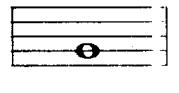
Mở ngón thứ 5, thổi nhẹ sẽ ra nốt **Mi**

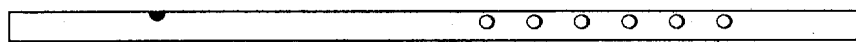
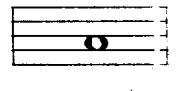
Mở ngón thứ 4, thổi nhẹ sẽ ra nốt **Fa**

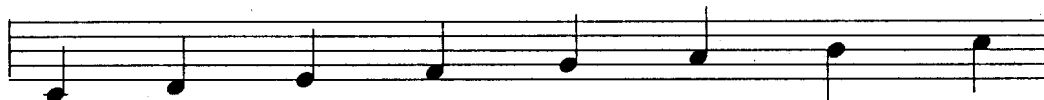
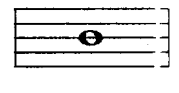
Mở ngón thứ 3, thổi nhẹ sẽ ra nốt **Sol**

Mở ngón thứ 2, thổi nhẹ sẽ ra nốt **La**

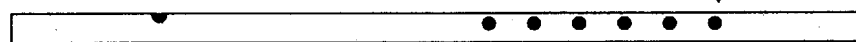
Mở ngón 1, tức là mở hết 6 ngón, thổi nhẹ sẽ ra nốt **Si**

Như vậy, bạn đã thổi được các âm tuần tự từ thấp đến cao: Đô, Rê, Mi, Fa, Sòl, La, Si.

Bây giờ bạn thổi thêm nốt **Đô 2** cho đủ bộ một âm giai từ **Đô 1** lên **Đô 2**. Muốn thổi nốt này, bạn chỉ việc thổi mạnh lên, bạn sẽ có nốt Đô mà 6 ngón tay vẫn bịt kín 6 lỗ sáo, có nghĩa là cũng ở thế thổi nốt Đô 1 nhưng thay vì thổi nhẹ thì ta thổi mạnh hơn để có nốt Đô 2.

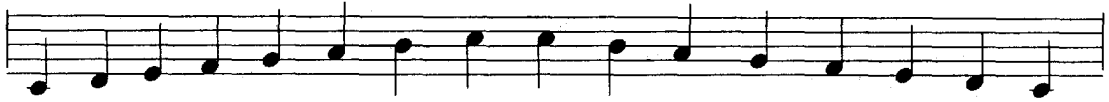
Bịt 6 lỗ, thổi mạnh

Bịt 6 lỗ, thổi mạnh ra nốt **Đô 2**

Đến đây, bạn đã có thể chạy gam được rồi. Chạy gam là thổi từ nốt thấp đến nốt cao trong âm giai rồi từ cao đến thấp như giông nhạc sau đây:

Bạn tập thổi nhiều lần đoạn này, trước chậm, sau nhanh dần. Khi thổi nhanh mà không vấp, không lộn là được.

Môi và tay - bịt và mở

— *Xin cho biết vai trò của môi và các ngón tay bịt mở?*

Muốn thổi cho dễ kêu hãy đặt lỗ sáo vào đúng giữa bờ môi nơi hơi thổi trong cổ họng ta tuôn ra. Nếu đặt trệch chỗ, hơi sẽ không lọt vào trong lỗ sáo mà tán lạc cả ra ngoài.

Hãy nhớ lại trò chơi ngày nhỏ. Thuở nhỏ, chúng ta thường nghịch chơi; lấy cái ve dẫu Nhị Thiên Đường của mẹ đã xài hết để đưa lên miệng thổi. Lỗ chiếc ve nghiêng nghiêng nằm ngay đầu môi, hơi thổi của ta tuôn vào, sóng âm rung lên mà phát ra tiếng “tu...tu”. Thời đó chúng ta thường thích thú vì cái trò đó. Giờ đây, thổi sáo cũng vậy, ta nghiêng lỗ sáo thế nào cho đúng vào bờ môi và điều chỉnh để hơi lọt vào lỗ sáo chớ không bay ra ngoài. Bây giờ đến vấn đề **BỊT MỞ**. Đây là chuyện quan trọng vì nếu bạn không bịt kín lỗ, bạn sẽ thổi mà không kêu. Vậy, trước khi tìm hiểu, hãy nhớ dặn lòng: BỊT KÍN - BỊT KÍN - BỊT KÍN! Bịt kín là đừng có hờ hững hoặc lỏng ngóng đặt tay vào lỗ sáo mà không để ngón tay che kín thân sáo, khiến cho lỗ sáo còn hở ra thế là sáo bị xì, không tài nào thổi ra cho đúng các âm chuẩn được. Thẳng hoặc có vài lỗ kêu nhưng mấy lỗ khác lại tịt hoặc âm phát ra bị nhòe, bị vỡ.

Vậy muốn tiếng sáo phát ra suôn sẻ, ngon lành thì phải kết hợp môi và tay bịt mở, mở dứt khoát, bịt thật kín, các ngón tay đặt nằm ngang trên thân sáo chớ đừng cong lên, vì cong lên thì không tài nào bịt kín được.

— Vài điều cần để ý khi xử dụng làn hơi.

• Đừng nghĩ sai lầm rằng *hễ thổi mạnh thì kêu*. Đừng phí sức như thế mà cần biết là phải xử dụng làn hơi theo đòi hỏi của từng âm sáo.

• Thông thường chúng ta xử dụng 5 làn hơi:

- Rất nhẹ
- Nhẹ
- Mạnh
- Rất mạnh
- Hơi nén (xem phần “Kỹ thuật diễn tấu”).

Rất nhẹ để diễn tả những câu sáo hay đoạn sáo nào cần lột tả hết nét dịu dàng, khoan thai, nhẹ nhưng đủ nghe, nhẹ để khác với đoạn trước từng ồn ào, mạnh mẽ, tạo ra một phản cảm nơi lòng thính giả.

Nhẹ là để thổi các âm thấp và bình thường.

Mạnh là để thổi các âm nằm trên bát độ.

Rất mạnh là phải dồn hết lực để thể hiện các nốt trên cao như Đô 3, Ré 3, Mi 3, Fá 3.

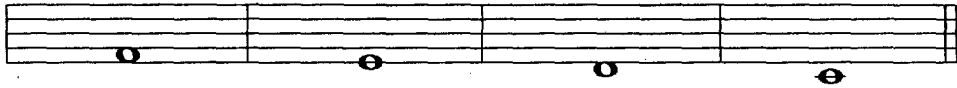
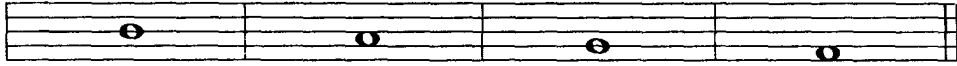
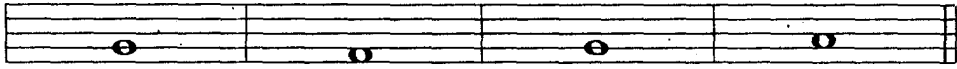
Hơi liền và hơi tách rời

Có những câu sáo dài nối bằng một nét luyến dài phải thổi liền một hơi, không thể ngắt ra; trái lại có những câu sáo mà các âm tách ra, mỗi âm riêng rẽ, ngắt gọn, riu rít hay dồn dập.

Ngắt thì dễ - gọi là đánh lười. Chùm môi lại, dùng lưỡi đẩy hơi ra dứt khoát khi gặp các dấu nhạc đen hay dấu móc trên đầu có chấm

Thổi hơi liền là vận dụng hơi để kéo dài cho hết 4 phách, 6 phách, có khi 8 phách mà tác giả ghi trong bản nhạc. Khi thổi hơi liền thì âm phát ra phải tròn trịa, không bị ngắt ngứ, không bị vỡ, trái lại còn ngân rung làm người nghe thấy khoái. Bây giờ bạn hãy tập các nốt dưới đây bằng hơi liền:

Bạn thổi các nốt này bằng hơi liền nghĩa là nốt dài 4 phách thì ta kéo cho đủ 4 phách, dừng ngắt quãng trong khi chân đập 4 phách. Xong một dòng, thấy hai vạch nhịp || thì tạm nghỉ rồi lại tiếp tục.

Sau đây, ta tập các dấu đen:

Mỗi dấu đen một đập chân, trong mỗi ô nhịp có 4 dấu, thổi thành 4 âm

Âm này thổi liền một hơi.

Có những câu nhạc dài mà ta phải thổi nguyên một câu, không được ngắt ra vì tác giả không muốn ngắt, dấu nhạc cũng không cho phép ta ngắt, vậy ta phải lấy hơi mà thổi liền một hơi câu đó cho suôn sẻ. Ví dụ:

Đêm nay thu sang cùng heo may

Đêm nay sương lam mờ trong mây...

(Con thuyền không bến - Đặng Thế Phong)

Nhạc đề mang tính mơ mộng, buồn bã, hiu hắt của một đêm mùa thu mới sang, cuối câu nốt nhạc kéo dài 4 phách, tiếng sáo phải diễn tả sao cho người nghe cảm nhận được vẻ lạnh lùng, hiu hắt của con thuyền không